Татар Ÿйшмеков

АК ИШАН

ПОЭМА

Түркменистаның Президенти, Белент Мертебели Сердарымыз Сапармырат Түркменбашының пәхим-пайхасы, тагалласы билен газанылан Гарашсызлык милли дәп-дессурларымызы, динимизи гайтарып берди. Яшулы шахыр Татар Үйшмеков "Ак ишан" поэмасында Мерхеметли Сердарымыз Сапармырат Түркменбашының ынсанпервер, адыл сыясаты ве халк арасында гиңден таналян хем-де улы сарпа гоюлян дили догалы, кераматлы шахсыет ак ишаның өмүр ёлы барада сөз ачяр.

Редактор	Тиркеш САДЫКОВ
Чеперчилик редакторы	Довран НЕПЕСОВ
Корректор	Какамырат САДЫКОВ

Сердар сахаватындан дөрән эсер

Татар Үйшмековың ады окыҗылара өңрәкден таныш: ол эдеби-публицистик макалаларыдыр очерклери, гошгуларыдыр поэмалары билен метбугат сахыпаларында ызыгидерли чыкыш эдйәр. Гарашсызлыкдан ганатланан Татар агамыз соңкы йылларда хас-да өндүрижиликли ишледи: бу дөврде онуң «Түркмен бедеви», «Түркмен өйи», «Сердар саясында» ялы шыгыр ве кысса билен язылан эсерлерини өзунде жемлейән йыгындылары, «Атбайрак» романы, «Хазар ханы» документал кысса эсери өзбашдак китап гөрнүшинде окыҗылара говушды.

Ата Ватанымыз—Түркменистана, түркмен халкына, Милли Лидеримиз Сапармырат Түркменбаша сөйги, Гарашсыз юрдумыза, Заманамыза гуванч Татар аганың эсерлериниң ичинден эриш-аргач болуп гечйәр. Ол юрдумызың хайсы күнҗегинде болса болсун, бир говулык гөрсе, дессине галама япышяр. Ягшылыгы иле яймагың, адамлары хайыр ишлере үндемегиң аладасы билен боляр. Гүнешли үлкәмизиң бай тебигаты, гөзел күнҗеклери, зәхметсөер адамлары, ил-юрт үчин хызмат эден, баш гоян герчеклер, халкымызың аҗайып дәп-дессурлары, талантлы огуллары-шахырлар, багшылар, халк дөредиҗилигиниң нусгалары, дили догалы адамлар, кераматлы ерлер—буларың бары яшулы языҗының ылхам чешмеси!

Етмиш яшы арка атан Татар ага өмрүниң ярым асырыны яш несле билим ве тербие бермәге багыш эден адам. Ол хәзир бу асыллы кәрини —яш несли тербиелемек, ынсанлары ягшы ишлере рухландырмак везипесини чепер дөредиҗилигиң үсти билен амала ашыряр.

Түркменистаның Президенти Сапармырат Түркменбашының карары билен ыглан эдилен Эдебият ве сунгат ишгәрлериниң «XXI асыра—түркмениң алтын асырына рухубелент гадам басалың!» атлы бәслешигине хөдүрлейән шу эсеринде автор түркменде гинден таналян хем-де улы сарпа гоюлян дили догалы, кераматлы шахсыет Ак ишан хакда сөхбет ачяр. Авторың өз эсеринде жайдар

беллеп гечиши ялы, өң бу темадан сөз ачмак-эсер язмак мүмкин дәлди. Худая шүкүр, Түркменистаның Президенти, Белент Мертебели Сердарымыз Сапармырат Түркменбашының пәхим-пайхасы, бимөчбер тагаллалары билен етилен Гарашсызлык халкымызың рухы гымматлыклары бабатдакы бу гадаганлыклары арадан айырды! Инди Гарашсыз юрдумызда яшаян хер бир адам өз йүрек сөзүни айтмага мүмкинчилик алды. Татар Үйшмековың «Ак ишан» поэмасына-да Белент Мертебели Сердарымыз Сапармырат Түркменбашының алып берен Гарашсызлыгының эчилен ишретлериниң бири болан эркинлигиң датлы мивеси — Сердар сахаватындан дөрән эсер хөкмүнде дүшүнмек болар.

Тиркеш САДЫКОВ,
Түркменистаның Президентиниң янындакы Ылым ве техника барадакы ёкары геңешиң Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтының улы ылмы ишгәри, филология ылымларының кандидаты.

Магшар гүни баравер, иманыңы газаныл,
Гуры гелдиң, бош гитме, ахырзаман ичинде.

МАГТЫМГУЛЫ.

Сердар сахаваты

Бейик Туркменбашың ыхласы билен,
Җовхер зехин, пәхим-пайхасы билен,
Хыжувы, гуҗуры-гайраты билен,
Сердарлык мертебе-шехраты билен
Етилен аҗайып довлетли довран —
Гарашсызлык ёлумыза нур сачды:
Өңки бекли бөветлери бөвусип,
Дүнйә дөрт күнҗүне гинден ёл ачды.

Шүкүр, бу гүн өз дилимде сайраян,
Шукүр, ене доланян өз диниме.
Тәзеден җан берйәр Сердар пайхасы,
Гадым диярыма,
Җуван илиме!

Инди мен өзеркли,
Инди мен азат,
Ёлум ачык-хыял этсем нирлере:
Зыярата барып өвлийәлере,
Уюп билйән Кераматлы Пирлере!

Өңлер ишан-молла айып йөңкелип,
Кән азар берилди—атылды төхмет.
Бу гүн Туркменбаша алкышлар айдып,
Ак Ишан барада ачайын сөхбет!

Ак ишана ак ёл

Кераматлы ахун-ишан, моллалар
Гечмишлерде илимизде көп болан.
Мынасып болупдыр ил сөйгүсине,
Хыва, Бухарада кән ылым алан.

Шоларың найбашы Ак ишанымыз
Өрән гүйчли хем гудратлы болупдыр.
Чагалык йыллары Куръан-Керими
Окап өвренипдир-ятдан билипдир.

Етмиш йыллап советлериң деврүнде
Гадаганды губурлара зыярат.
Ак ишана огрын-догрын барылып,
Губурна йыкылып, гөрүлди зүрят.

Сердарымыз динимизе ёл ачды,
Зыярата баряр әхли илимиз.
Гарашсыз, Битарап әзиз Ватанда
Йөредилйәр ата-баба ёлумыз.

Ак ишанмыз барадакы хакыкат
Долы аян болды түркмен илимде.
Еди яшдан-етмиш яша баранлаң
Ак ишан жан гиже-гүндиз дилинде.

Зыярата бармак парз хер кишә
Ёлуңдан гатналар—чөп-чалам битмез.
Өмүр-бакы яшарсың сен аңларда,
Аслы түркменлериң ядындан гитмез.

Ятан ериң ягты болсун, Ишаным,
Рухуң-бизи кынчылыкда голдаян!
Ак йүрекден дөрән намаларымы
Ил-гүнүме, несиллере ёллаян.

Ак ишана зыярат

Такдыра тен берип, губурңа гелдим,
Зыяратым кабул эйле, Ишаным!
Яшымың соңунда ылхам дилейән -
Ики дүнйәде-де шөхратым-шаным!

Чагалыкдан берилипдир керамат,
Худая сыгынып, омрүн өтүрен.
Амал эдип пыгамберлер хадысын,
Йүрегинде беслəп серде гөтерен.

Ил-гүнүң сыгыняр-баш эгйəр саңа,
Зыярата баряр хатарма-хатар.
«Ятан ериң ягты болсун!» дилеглер
Калпдан сызып чыкяр-рухуңа етер.

Илимиң дилеги-мениң дилегим;
Аллаң дергəхинде рухуң ялкансын!
Зыярата барян əхли кишиниң,
Гунəси гечилип, гөвни галкынсын!

Гарашсызлык айдың ёл ачды саңа,
Битараплык даңы атды башыңда.
Əхли күнҗегмизден гелен кишилер
Сежде кылып, айланярлар дашыңда.

Йүрекде сакланар адың, эншалла,
Саңа арзув эдйəн бехишдиң төрүн!
Ене сыгынярын, дүшйəрин ёла,
Уграмакчы болян, хош, Алла ярың!

Ак ишаның чагалыгы

Мүң еди йүз сегсен секизинҗи йыл.
Бахар чагы—эмри билен Алланың
Дүнйә инйәр перишде дек ак чага —
Оглы боляр Гурбанназар молланың.

Машгаланың, улы илиң унсуни
чекипдир өзүне эйҗеҗик чага.
Сәхерде-эренлер гезйән чагында,
Яшулулар йыгнанан ат дакмага.

Даң сәхерде азан сеси әшдилип,
Эне-атаң дакан ады яңланяр.
Өзи билен адын алып гелипдир,
Мәрекеде чагаң ады оңланяр.

Өе ялкым салян йүзүни гөрүп,
Ыгал ташлап, йүз-гөзүне бакыляр.
— Акмәммет диймәге мынасып чага!—
дийлип, оңа шейле ат хем дакыляр.

Кырк чиледен чыкармага чаганы
Оба ичрә айлаярлар өйме-өй.
Улусы-кичиси гум обасының
Чагаҗыгы йүзе сыляр хайдан-хай.

Бокурдак обасы. Обаның дашын
Улгам-үлгам ак алаңлар гуршапдыр.
Тәҗирлер бир вагт йүпек ёлундан
Илат үчин герек харыт дашапдыр.

Шол девүрде отурымлы өйлерден
Яшапдыр тирелер: бокурдак, кенек.
Санаймалы отурымлы чарвадан
Мекан эдинипдир энчеме чонак.

Мәмметсәхет молла оглуна диен:
— Сын эдйәрмиң чагаң херекетине!
Гудрат бар боланда аңламак болар:
Ылымамы я-да гайрат атына?!

Таңрың назар салан чагасымы *я ёк?!*
Сынлап гечир хер гүн сәхериң чагын.
Даң намаздан соңра чокун Худая,
Элиңден айырман салланчак багын!

Ымам Мәлик дөрт яшының ичинде
Куръаны-Керимден чыкаран башы.
Ким билйәр Таңрының этҗек ишини,
Керамат берилип, узалсын яшы!

— Айданың эдерин, кем болмаз бири,
Хер сәхерде айланарын дашындан!
Гуванып, бегенип, багрыма басып,
Эле алып, сыпаларын башындан!..

Гүнлер гечип, ай айланып, йыл өтйәр,
Акмәмметҗик етйәр еди яшына.
Арап әлипбийин сувара билйәр,
Тешепбий кылярлар Худай ишине.

Онки яшда намаз парз боланда,
Ятдан хатым эдйәр Куръан-Керими.
Гиже-гүндиз галдырманы башыны,
Шоңа берйәр бар үнсүни-серини.

«Гурбанназар моллаң оглы Акмәммет
Ятдан билйәр Куръан сүрелерини!»
диен хабар яңландырып гум ичин,
Сөкүпдир дагларың дерелерини.

Хыва, Бухараның медреселерне
өтгинҗек огланың эшдилйәр ады.
Сопулардыр талыплар-да гең гөрүп,
Кәсинде туташан гөриплик оды.

Гурбанназар гуваныпдыр оглуна:
«Онки сүңни берлен болсун ылыма!»
Җан-тен билен уйсун Аллаң ёлуна,
Халкы дәп-дессура, эдим-гылыма!»

Ак ишаның хениз чага махалы
Молла гөчүп гелйәр гум якасына.
Хәзирки Ак ишан шол ерде дөрән,
Меңзәп Гарагумуң гүлякасына.

Суйҗи сувлы чуңңур гуйың башында
Отурымлы илат кем-кем көпелен.
Гоюн-гечилердир инер-маялар
Агып-дөнүп, отлап инен депеден...

Ак ишаның яшлыгы

Чагалыкдан эдеп-экрам барада
Көп диңлейәр атасыдыр-какасын.
Он яшдан соң яшлык деври башланяр,
Мәхир билен сөййәр догран кәбесин.

Гүндизине Куръан-Керими окап,
Гиҗелерне роваятлар диңлейәр.
Какасы накыллар, эртеки айдып,
Сөхбетини әдеп билен соңлаяр.

Хыдыр гөрен Гарагумуң голлары
Яш йүреге гуйяр ылхам барыны.
Ярадының мәхри сиңен ынсаны
Ылым тилсиминиң аляр тәрини.

Ак маяның наласы

Гум голларда, дагың җүлгелеринде
Кичирәк мөҗеклер топланып йөрен.
Ата-бабаларымыз шейле топара
«Мөҗек» диймән, «гызылҗа гурт» ат берен.

Хер бир хайвана-да берилен эмел,
Гызылҗа гуртлар хем хилегәр болан.
Чоммалып отуруп дүе өңүнде,
Өзүни ысгадып, алдава салан.

Ак мая җанавер ысгапдыр оны,
Ол-да япышыпдыр дамак чалардан.
Гызылҗа гурт соруп гызыл ганыны,
Ак маяның гөзлерини алардан.

Дамагы чалынан мая йыкылып,
Дөрт аягын какып, берен җаныны.
Гызылҗа гуртлар хем дашыны алып,
Сорупдырлар ак маяның ганыны.

Ак маяң ызында галан көшеги,
Ишаның иниси сүйт берип бакан.
Мәхрем эесиниң ыхласы билен,
Ак көшек улалып, ак мая чыкан.

Акмәммет Хываның медресесине
гитҗек болуп йөркә боляр бир вака:
Гузы бакып йөркә кичи җигиси
гуя гачып, гусса япышяр яка.

Ак маяның секиз яшлы хоссары
Шейдип арманлыҗа хеләк болупдыр.
Хоссарының гуя гачанын гөруп,
Ак мая бозлайып, өе гелипдир.

Гурбанназар молла дашары чыкып,
Сыпалапдыр ак маяның башыны.
Нала чекип, бозлап, хер ян урунып,
Гарамандыр төверегни-дашыны.

Селпәп угработерйәр шол гуя тарап,
Молла аңяр чага бир иш боланын.
Суңңи сандыраяр, йурек уруняр,
Аңяр баласының гүли соланын.

Гуйдан чыкаряр лар чага җеседин,
Йузи ялкым атяр, ачыкмыш гөзи.
«Арманда галыпсың, әй, әзиз балам!»
Дили тутулан дек гутаряр сөзи.

Гуйың голайында-такыр мейданда
ерлейәрлер, «аглар шехит» дийилип.
Гиден гүни, учи, едиси гүни
Садака берилйәр, гоюн союлып.

Эшиден адамлар якындан-дашдан
топар-топар гелйәр яс душегине.
Тәримбаша баглап чекилен йупден
сын эдйәр зенанлар эгин-әшигне.

Гөрсене, пелегиң гурян ойнуны,
Ненең дөзүп аляр чагаң жаныны!
Мәхрем эне йүрегини пенжеләп,
сессиз аглап, ере берйәр яныны.

«Берйән-өзи, алян өзи Худайың,
Шүкр эдейин Ярадының ишине.
О дүнйәде ялкасын-да Аллахым,
Рухы мензесин женнет гушуна!»

Кадыр Алла гиңлик гуюп гурсагна,
Кувват берйәр эзиз энең билине.
Бәш вагт намазың гечирмән бирин,
Гуллук эдйәр мусулманың ёлуна.

Ак суйдун эчилип ховандарына,
Мая чөкйәр ене мазар янына.
Хер гүн өт-чөплериң гәтмән башыны,
Бәш сагатлап аграм саляр жанына.

Дуйдансыз яндыран айралык оды
Ак ишаның яшлыгыны талаяр.
Гум голунда сазак-селин ичинде,
Жигисини ятлап, зарын налаяр.

Анна гүни барып мазар башына,
Аят-төвир эдйәр, окап Куръаны.
Дүшүп болмаз бу пелегиң ойнуна,
Биле ойнап йөрен жигиси ханы?!

Гурбанназар молла эзиз оглуны
Медресә окува—Хыва иберйәр.
Акмәммет тагзымлы таңры саламлы
Язгулы халыпаң янына баряр.

Илкинжи сынагы бейик халыпаң—
Кыбла йүзүң өврүп, дызыңа чөкмек.
Өзүне гарадып сопы болжагы,
Дызба-дыз отурдып, йүзүне бакмак.

Хер элини бир уйлугна дегирип,
Йуз-гөзуне ичгин-ичгин середйәр.
Акмәммеде якымлырак сөз айдып,
Гөрежини гөрежине гарадяр:

— Инди болды, балам, гулак гой маңа,
Шу доганы гайталалы уч гезек.
Ылымда чәк болмаз окап чыкмага,
Манысы белентдир, мензили узак:

«Лә-ә иләхе иллеллаху Мухаммедун
Ресувлуллахи эшхеду эн-лә-ә иләхә
иллелләху ве эшхеду әнне Мухаммеден
Абдихув ве Ресувлухув» дийдирйәр.

— Ине, бала, биз мусулман дининде
Кыяматлык доган болдук икимиз.
Ылымың угрунда башымыз гоюп,
Окадыкчак артар гидер йукүмиз.

Акмәммет ак ёлда дили догада
Ягшы ниет, ягшы дилеглер айдып,
Сопулык сынагың гечип өңүнден,
Обасына гелен, саг-аман гайдып.

Аллатагаланың ёлуна дүшуп,
Хуммет гушагыны баглап билине,
Адаматаң ол Бехиштден гетирен
Керамат хасасын аляр әлине.

Сопулык сынагдан гечениң парзы—
Дурмуш, яшайышда адыл болмалы.
Етим-есирлере, гарып-пукара
Ынсаплы, мәхирли назар салмалы.

Элинде окамак Язгулы пириң
Өрән тәсирли хем бегенчли болан.
Өз гүйжуне гөрә ылмы артдырмак,
Зыбрым чуңлашдырмак тәлимин алан.

Яшап гечен он икинҗи асырда
Хоҗа Ахмет Ясавы болман диңе пир,
Меркези Азия мусулманларның
Сопучылык ёлуна-да сачан нур!

Язгулы пир сопусының эдебне,
Халаллыкдыр ынсабына гуванан.
Сопусы-да тагзым эдип пирине,
Илки—Алла, соңра Пире сөенен.

Ак ишан Хывада окан йыллары
Талыплар-да кераматын дуюпдыр.
Йөне бири гөвниетмезлик эден,
Язгулы пир оңа шейле дийипдир:

«Аягы чепекли талып болса-да,
Юваш гөрмәң оны, саймаң, сиз, сада!
Аз гүрлемек—адыллыгың нышаны,
Ондан сапак алың сорап кә зады!»

Пириң берен бахасына бегенип,
Хөвеси артыпдыр онуң гүн-гүнден.
Талыпларың барын җан билен сөйүп,
Голтгы-голдав берен ачык гөвүнден.

Акмәмметде чуңңур ылымдан башга
Кераматын аңяр Язгулы пири.
Сопулык селлесин геен чагында,
Гүн-гүнден өзгерйәр йүзүниң нуры.

Ак ишаның кераматы

Бир гезек бирмеңзеш ак эшик геен
Сопулар Хывада баряр базара.
Халвачының часлы әшдилип сеси,
Гох турузып, галярмышын азара.

— Халва гелиң! Халва гелиң, адамлар!
Күнҗүли, әрикли халвадыр халвам!
Агзыңыз бал эдип, леззет бийр жана,
Тиз гутарар, алың, соңуна галмаң!

Сакгалы хыналы халвачың кешби
Не гөзел гөрүнйәр, гурләнде жошуп.
Кем чекйәр халваны, аңяр сопулар,
Халаллык ундулан, хетдинден ашып.

Салам берип баряр Акмәммет сопы:
— Эзиз агам, кем чекйәңиз халваны!
Сопулар гөрүп дур яныңда сениң—
Месе-мәлим терезиниң галганы!

О-хов, агам, Вейил бардыр өңүңде,
Худайдан горк, Алла дийгин хер демде!
Терезиде хак иймеклик-харамлык,
Пәлиң дузет! Асыл галмагыл гамда!»

Сопулар ваканы айдыпдир Пире,
Пир чагыряр Акмәммеди янына:
— Хасапсыз зат ёкдур гудраты ая,
Кән сарп этсең, аграм дүшер жаныңа!

— Лепбей, Пирим!
Сендедир серим!

Янымыза хәзир гелйәр халвачы,
Өзүңиз уградың ягшы сөз билен...
Пире-де аянмыш онуң гелйәни,
Сөвдагәр гамгынмыш—йүз-гөзи солан.

Халвачы гелйәр-де Пириң янына,
Бил бүкүп, баш эгип, сораяр өтүнч:
— Гунәми өтевер, керемли Пирим,
Өмүрбойы этмен харамдан гатанч!

Пир дога окаяр,
Хака сыгыняр:

«Мелегиң ёлуна дүшен бендәңи
Өзүң гора, рысва этмәвер иле!»
Халвачы хош болуп, гуваныл Пире,
Көп-көп алкыш айдып, дүшенмиш ёла.

Акмәммеде Пир берипдир патаны,
Ак ишан адыны Хывада дакан.
Талыплардыр Пири билен хошлашып,
Ирден ёла дүшйәр илине бакан.

Ак ишан Хывадан гелениңден соң,
Гудрат билен ахвалаты дуюпдыр:
— Нерессе жигимиң мазарна барып,
Мая чөкүп отуряндыр! — дийипдир.

Какасы оглуна сорагпы бакан:
— Бу гүррүңи ким айтды, жан огул?!
— Хич ким маңа бейле гүррүң беренок,
Ич хүмледип асла этмегин довул!

Сересап болмалы ак маямыза,
Ол йөне-мөне бир дүе дәл ахыр!
— Боляр, бала, ак маяны аярын,
Гөзяш дөкүп, мыдам эшидилйәр ахы!

Гурбанназар башдан-аяк сынлапдыр:
«Алла шүкүр, ишан болуп гелипдир!
Таңры пенасында аман сакласын!»
Ак ишаның гудратыны билипдир.

Түркмен топрагының хемме еринде
Ак ишана хормат-сылаг көпелйәр.
Онуң керамату-шерапатындан
Ил-гүнүң дердине дерман тапыляр.

Ак ишан ве Хыва ханы

Язгулы пир өз борҗуны битирип,
Догдук дияр Идрис баба гайданда,
Ишаның янына йөрите гелип,
Ханың Хыва чагыряның айданда,
Ол илинде яшамагы парз билен,
Олаң арасында шу сөхбет болан:

— Биз Мухаммет эмин ханың адындан
Чакылыга гелдик, Ак ишан, саңа!
— Разычылык беребилмерин сизе,
Илими ташламак кын болҗак маңа!

— Биз ханың йөрите савчысы борус,
Сөзүмиз битмез дийп яда алмадык.
Хыва ялы ерден мензиллер сөкүп,
Йөне ере сең яныңа гелмедик...

Гыш гечирип, язың илки айында
Гелипдир Хывадан бир топар мыхман.
Мыхманлара уч гүн хызмат эдипдир,
Оларам йөрите ёллан экен хан.

«Хана көп догайы салам говшурың,
Хэзир-э ягдай ёк Хыва бармага.
Несипли гүн бардыр, шоңа ынанян,
Шонда барарын мен ханы гөрмеге».

Гелипдирлер ене томсы гечирип,
Яшулулар үйшүп маслахат гуран:
«Ишанымыз Хыва гидип-гелмэге
Тутуш бир ай ёл бар өңүнде дуран.

Үч гезек гелинди узак мензилден,
Инди гитмели бор ханың янына.
Ил-гүнүң адындан салам говшурың,
Сен Ахал векили-салсын ядына!»

Шонда мыхманлара Ишан агамыз
Вада берен ислеглерниң битерин:
«Ёла дүшүбериң! Эрте-биргүнде,
Несип болса, ызыңыздан етерин!»

Баштутан кын гөрен, талманы алач,
Ак ишансыз ёла дүшмели болан.
Ишансыз гечилен үч гүнлүк мензил
Хер хили пикири ядына салан.

Үч гүнден соң дүшлэпдирлер бир ерде,
Гөрселер, Ак ишан гечипдир өңе.
Душаклап отуран ак эшегини,
Мензиллер гечсе-де, галмандыр соңа.

Атлылары ёла салып эртеси,
Өзи галан, олар гечен деңинден.
Хыва ченли үч-дөрт мензил галанда,
Ене-де гаршылан, чыкып өңүнден.

Топар баштутаны болан ваканы
Хываның ханына гүррүң берипдир.
Онуң айданыны гең гөрмэндир хан,
Ишан гудратыны өңден гөрүпдир.

— Айданларың хеммеси-де догрудыр,
Шоң үчин үч гезек ибердим сизи.
Ак ишана ґудрат Хакдан берилен,
Онуң кераматы голдасын бизи!

Ак ишан Хывада ишлемек билен,
Бир зады көп пикир эдер экени.
Кә гиҗелер пикир элегин элэп,
Даңа голай үка гидер экени.

Ханың мыдам өзүне үнс бершинде
Бир аламат бардыгыны сызыпдыр.
Хан дийип өзүни артык саймансоң,
Пикир дүвүнчегин дүвүп гезипдир.

Таңрының халаны-гөвүн максады:
Дава-жеңи ил ичинден гүмлемек.
Хыва билен Ахал или бирлешсе,
Улы гүйжи Хак ёлунда жемлемек.

Агзыбирлик аламата багышлап,
Хыва ханы бир гүн берипдир перман:
«Ватаны горамак максады билен,
Ахалдан Хывага гелсинлер дурман!

Гуллуга гелене «Агөйли» дийип
Ат бермели, муны хемме билмели!
Ата-баба педерлермиз бирдигин,
Хер халда-да, пугта яда салмалы!»

Хан перманы догры хасап эдилип,
Аркачдакы обалардан кеп гөчен.
Арасында Мырат сердар бар экен—
Батыр несли—ил дийп җанындан гечен!

Адамчылыгына Мырат сердарың
Ак ишан-да гөз етирен бир вагт.
Эне топрак горагында болса-да,
Хергиз ислемәндир өзүне тагт.

Ахалың агөйли мерданалары
Машгаласы билен гөчүпдир Хыва.
Хан олара ак өй тутуп берипдир,
Агзыбир яшапдыр, болмандыр дава.

Горапдыр нөкерлер Хыва ханыны,
Герек болса, мал-гарасын бакыпдыр.
Начарлар ичерсин беземек үчин,
Халы докап, элинден дүр дөкупдир.

Хыва ханы Ак ишаны чагырып,
Көп ишлери биле геңешли чөзен.
Хан иберсе ахал-теке атыны,
Хич вагт мүнмәндир—эшекли гөзен.

Мырат сердар хәли-шинди Ишана
Сала салып, кән маслахат гурапдыр.
Агөйлүлең баштутаны бир гүнем
Ак ишана сораг гөзли гарапдыр.

—Күе гелен пикириңи айдыбер!
—Йүз тутмакчы болян Хыва ханына!
—Болар, болар, тутян максадың догры!
—Онда мен барайын Ханың янына!

Мырат сердар баряр хан хузурына:
— Хан хезрети, гуллугыңа биз тайын!
Хәзирликче гиделиби биз Аркаҗа
хем гөрели әкин-дикин ягдайын.

—Маслахат эрбет дәл, болман дуранок,
Мал-гара үчин-де пейдасы дегер.
Ер депип, мал бакып, ишләп билсеңиз,
Шонда илимизе беркет ягар.

Эртеси гүн әхли агөйлүлери
Нызама дурузып айдан Хыва хан:
—Хер онунҗы мунда галмалы болар! —
Бу ягдайы өңден гөрен Ак ишан.

Нызама дуранда онунҗы болуп,
Энче вагт Хан сорамында галан ол.
Зынхарлап табшыран Мырат сердара:
«Хан чагырса, илки меӊ яныма гел!»

Ахаллы агөйли нөкерлер Васда
Өй-өвзар тутунып, энче яшапдыр.
Олардан разымыш Хываның ханы,
Икарада кервен дәне дашапдыр.

Хан чагыряр бир гүн Мырат сердары,
Мырат сердар гелйәр Ишан янына.
—Сердар, шу гүнлерде ханың кейпи көк,
Гам-гусса ёк, сыгманы йер донуна!

Хана айт: «Биз гечели Аркажа,
Нириде болсак-да, сени горарыс!
Эгер чозуп гелсе душман устүне,
Дессине ат-яраг билен дагарыс!»

Боляр дийсе, деррев гечмели болар,
Йыл гечсе, герерсиң болжак ваканы!
Ынанмажак болса, ядында сакла,
Гайгырманы «йыртыбергин яканы!»

Мырат сердар баряр ханың янына,
Пириң айданыны хана етирйәр.
«Ахал текелерне, ылайта саңа,
берк ынанян» дийип, иши битирйәр.

Хан шонда саргапдыр Мырат сердара:
«Дагдан илерсинден болгун хабардар!»
Шондан соң агейли ахаллы илат
Өз езиз меканы Аркажа баряр.

Ак ишан кеп вагт ханы окадып,
Мусулманчылыкдан берипдир сапак.
Адалатлылыкда Хыва ханының
Өзуни геркезмек исләндиги хак.

Шол йыллар «Пирим» дийп йыгы-йыгыдан
Ак ишаны маслахата чагыряр.
Ак ишана аян онуң пикири,
Ичде йурек сырын кәте «сыгыряр!»

— Агыр салгыт салжак сарагтлылара,
Мара гечүржек мен оларың барын.
Эгер-де гайтавул бердиклери, бес,
Шонда мен олара геркезжек зорум!

Ак ишан кеп вагт дымып отуряр,
Хан чезмели боляр ички дүвүни.
Агыр гошун сүржек Сарагта сары,
Улы еңиш газанжакмыш гевуни.

—Кырк мүң гошун, кырк мүң дүели-атлы
Сарагтың үстүне сүрерис гени!
Горкуларна боюн эгмели болар,
Боюн эгмесинлер, герели ханы!

—Догры болса сизе сапак берйэним,
Бир ишиң башыны тутмакчы болсаң,
Илки: «Несип болса» диймели болар,
Алланы ятлагыл, пендими алсаң!

—Ишан ага, несип болса-болмаса,
Мен этжек ишими өңүнден билйэн!
Бирки айдан гелерин мен ызыма,
Мүнда гөз-гулак бол, ядыңа салян!

—Бу болушың билен, ким гелер, гелмез,
Оны Худай билер, ынсан аңламаз!
Купур геплейэрсиң, соңун сайгарман,
Ярадан Бирибар муны оңламаз!

—Ене гайталаян, Пирим, гулак гой,
Несип болса-болмаса-да, гелерин!
Гүйч гөрсе, йүң газык ере гидйэндир,
Гүйч гөркезип, еңше эе боларын!

— Аңрымыза аль Букуржык диерлер,
Огуллары: Берди, Сары, Букадыр.
Берди-ёмут, Сары-эрсары болса,
Көрпелери Бука бүтин текедир!

Доганы догана яраг гезесе,
Шейле ханлар болар Таңрың гарганы!
Тарыхда болупдыр энче вакалар,
Аз болмандыр шейле халкың дарганы.

Ики дүнйэде-де гөненмез залым,
Доганына гыйтак гөзли баканың —
Довзахың одуна рухы янар
Нэхак ере ынсан ганын дөкениң!

Ериңи әкийәрлер, малың бакярлар,
Ахаллылар горап йер-ә дашыңы!
Сарагтың или-де доган-гардашмыз,
Эгер чозсаң, аларлар сең башыңы!

Весъет әдйән саңа, алгын пендими,
Якмагын хич ерде уруш одуны!
Текепбирлик баша индерер бела,
Бес этмесең, соң чекерсиң дадыны!

Габахат иш этсең ериң йүзүнде,
Ундулмажак зыян етер адыңа.
Ыссамбылың тарыхындан бир гезек
гүррүң берипдим мен, салгын ядыңа!

Дүрли юртларың хан, патышалары
Ыссамбыла чозан йигримче гезек.
Зарба уруп алмак баша бармандыр,
Алла әмри билен гурулан дузак.

Мусулман пирлериң бири бу хакда
Шейле пайхас айдяр, ядыңда сакла:

«Мухаммет пыгамбер хадысларында,
Таңры ёллан оп Керими-Куръанда:
—Ыссамбылы басып алан тапылмаз-
—дийлип язылыпдыр—ягты жаханда!

Инди дүнйә инер серкерде дана,
Онуң ады язылыпдыр Куръана,

Шол йигит кәмиллик яша етенде,
Ыссамбыл шәхери шоңкы болмалы!»
Язылышы ялы болупдыр әшгәр,
Куръан окамалы, яда салмалы!

Шол айдылан чага инипдир дүнйә,
Фатых дийип дакыпдырлар адына.
Докуз яшда элде ясап кырк топы,
Кырк гәми әдинйәр турув-бадына!

Ыссамбылы алып Фатых бирбада,
Солтанлык эдипдир улус-илине.
Куръаны - Керими билип сувара,
Яшлыгындан дүшйәр ыслам ёлуна.

Таңра якын дуран адамлаң бири—
Эне топрагына дерини декен.
Ата Ватаныны йүрекден сөйүп,
Мәхрибан халкына йылгырып бакан.

Ак ишаның берен гүррүңлерине
Писиндем этмәндир Хываның ханы.
Эрк эдип билмәни онки суңңуне,
Йурекде ат саляр гахарлы ганы.

Салгыт салсаң, салгыдыңы берйәрлер,
Мундан артык нәме герекмиш хана?!
Икарада дава-җенҗел болмаса,
Мәхирли бакарды ынсан-ынсана.

—Хөкүмдарлар раятының устүне
Яраг чекип, хайбат атмаз, шуны бил!
Мunың залымлык бор, Хываның ханы,
Пәлиңи дүзелт-де, инди ёла гел!

— Бейле төвелланы алмарын, Пирим,
Йүреге дувулди, пәлден гайтмарын!
Еңҗегими өз йүрегим сызып дур,
Ынамым болмаса, муны айтмарын!

— Төвелланы алмадыклар-байнамаз,
Шундан аңры өке әдим атмерин!
Урушпараз адамларың өйүнден,
Дузуна дөнерин, йөне датмарын!

Икарада гүррүң гидйән махалы
Доганоглан-Абдылла хан болупдыр.
Ак ишаның хә-ховвасын беренде,
Гөз агдарып, хана назар салыпдыр.

Ак ишан хошлашман гидйәр янындан,
Хан бир ажалына сүрүнйән вагшы!
Оңа аян боляр ганлы чакнышык,
Иң говусы, хандан дашлашан ягшы!

Мүң секиз йүз элли бәшиң мартында
Хыва ханы гирйәр газап донуна.
Ак ишана аян бу болҗак сөвеш,
Шонуң үчин дүшйәр Ахал ёлуна.

Эшекли уграяр Хыва илинден,
Еди гүнде гечйәр он гүнлүк ёлы.
Ак ишаны гаршы аляр халайык,
Гуванып-бегенйәр Ахалың или...

Үч гүн довам әдйәр агыр сөвешлер,
Күпүр дүшүнипдир Хываның ханы.
Бәшгуйың янында болан сөвешде
Мухаммет Эминиң дөкүлйәр ганы.

Алнандан соң агасының келлеси,
Абдылла хан сарахсла йүзленен:
—Шу гиҗе вагт бериң, эртеси ирден
Гызылдан-күмүшден пул төләйин мен!

Шол гиҗе гачанмыш догдук илине,
Эле дүшйәр Марың голай янында.
Төлейәр он бәш мүң гызыл түмени,
Башы аман—арман ёкмуш җанында!

Мүң секиз йүз алтмыш бирде—Марыда
Гаҗар уршы гутаранның ыз яны.
Нурберди хан айдан Чопан батыра
Алмакчыдыгыны Гүлҗемал ханы.

—Нурберди хан, нә зерурлык бар мунда?!
—Көпүрәк огуллы боласым гелйәр!
—Эгер оглуң болман, гызларың болса?!..
Нурберди хан биразырак сакыняр.

— Ак ишан велилик билен айдыпды,
Пир айданы догры болуп чыкмалы!
Ак ишаны улы-кичи сылаяр,
Керамата сарпа билен бакмалы!

Тайпасы-утамыш, мениң агамдыр,
Шуны-да кө вагт яда салмалы.
Ахалда, Марыда өзүн танатды,
Ине, Нурберди хан, мунам билмели!

* * *

Гарагумда мекан тутупдыр Ишан,
Яшан ерлеринде галыпдыр нышан:
Ак ишан чырласы, Ак ишан лүңи,
Ак ишан гуймасы, Ишан такыры.
Ак ишаның какы ялы ер ады
Хөнизлерем ятладып дур пакыры!

* * *

Ак ишан Яража баран йыллары,
Таныш боляр Мухам сопусы билен.
Пире аян боляр ынамдарлыгы,
Ярадан Бирибар ядына салан.

Аслы бузмейинли-гарадашаяк,
Бегендик уругы, шовалар-тире.
Нәздепеде яшан какасы билен,
Гол бермезден озал Ак ишан пире.

Шол йылларда «Ровнакыл ысламы»
Окап берипдир ол гиден бир оба.
Эшиден адамлар тагапыл кылып,
Алланы ятлайып, эдипдир тоба.

Какасы ёгаляр, агасы билен
Арчман обасына гөчуп гелйәр ол.
Бираз Арчман атаң башына барып,
Паравбибиде-де әнче боляр ол.

Узын гиҗе Куръан-Керими окап,
Хоҗа Ахмет Ясавысыз ятмаяр.
Етим-есир гөрсе, башын сыпаман,
Хал сораман деңесинден өтмейәр.

* * *

Миземез хәсиетли Энегүл сопы
Мусулманың бәш шертини билипдир.
Ишан ага хайран галар экени:
Таңра хемме борҗун берҗай кылыпдыр.

Аркалы болупдыр Энегүл сопы,
Өрән соватлымыш онуң атасы.
Азадың, Пырагың гошгуларыны
Ятдан билип, артан экен сарпасы.

Геркезде доглупдыр Энегүл сопы,
Какасындан дини соват алыпдыр.
Мухаммет пыгамбер хадысларыны,
Куръаны-Керими ятдан билипдир.

Ак ишана гелим-гидим көпелйәр,
Бир гүн ол Мухама маслахат саляр:

—Тапылармы өзүң ялы бир сопы?
—Начар диймесеңиз, сопымыз тайяр!
—Адамсы, чагасы болмалы болар,
Аял болса, онуң шейле шерти бар!

Ене бир шерти бар, оны айдайын,
Геййән гейми топугыны япмалы.
Мәхирли болмалы гелен-гидене,
Етиме-есире гүлүп бакмалы.

—Энегүл шертлери ерне етирер!
—Онда ол болсун-да икинҗи сопы!
Мыхман гелип, нахар-нова эдилсе,
Энегүлде болсун сусагың сапы!

Ак ишан ве Гиҗен гырык

Бир асыр мундан озал
Шейле мелгун гечипдир.
Ганат какып, асмандан
Ол херяна үчупдыр.

Ил ичинде таналан—
Гиҗен гырыкмыш ады.
Шейтана сапак берен,
Иле якдырман оды.

Ол Ишаның янына
Эркек болуп барыпдыр.
Йөркө үсти халыклы
Ишан оны гөрүпдир.

Сыры аңан-да Ишан,
Йигитлере табшыран:

«Аралашды бир эркек
дүелериң ичине.
Тутуп гетириң шоны,
Тиркөң шейтан гөчүне!»

Салым бермән йигитлер
гетирйәрлер эркеги.
Гапыда чөкерйәрлер
Гиҗен гырык горкагы.

Ак ишан пир даш чыкып,
Сынлапдыр ол дүйәни.
Элинден гелсе, мелгун
чөвүрҗек бү дүнйәни!

«Эркек болсаң болубер,
Гөзүң Гиҗен гырыгыңкы!
Әхтияч әдйәң менден,
Дүнъе саңа гараңкы!

Ажал хәзир даш сенден,
Хәзирликче өлмерсиң.
Яшасаң-да жаханда,
Ичиң ачып гүлмерсиң.

Барың, гойбериң муны,
Инди мунда гөрүнмез!
Мелгун басылды менден,
Гайдып бизе сүрүнмез!»

Шондан соң Гижен гырык
Гүрүм-жүрүм болупдыр.
Ак ишандан басылып,
Йүзи-гөзи солупдыр.

Гижен гырык жадылап,
Йыгнапдыр кырк огланы.
Салып шейтан ёлуна,
Горап гезжек пыглыны.

Талыпларың хиң хайсы
Учурыма етмәндир.
Тутмалы болса дири,
Мүң әдимден өтмәндир.

Бир гүн йигитлең бирниң
Ышк сәмедйәр серини:
Гелйәр Пир обасына,
Сөййәр гөзел перини.

Йигит ызына баряр,
Гижен өңүнде дуряр.

—Ишаның обасында
Гөрдүм овадан гызы.
Сейкин басып йөрейши,
Он гыза дегжек нәзи!

Шол гызы алып берсең,
Арман галмаз жанымда.
Сөйги дерди ат саляр
Йүрегимде-ганымда!

—Оны оңарыс, йигит,
Гит, гетир гыз сачыны!
Элбукҗасы бар онуң,
Аггар дашын-ичини!

Сачы элиме берсең,
Учуп гелер яныңа.
Гирсең гыз гуҗагына,
Леззет берер жаныңа!

Шейтаның атан окы
Дегмән гечйәр нышана.
Оларың гизлин сыры
аян боляр Ишана.

Сойдурыляр бир эркеч,
Гыркыляр гуйрук гылы.
Даңылып буҗаклары,
Иче берилйәр ели.

— Элбукҗаның ичинден
айрың гызың сачыны!
Галмасын бирҗе салы,
Дөрүң ичи-дашыны!

Эркежиң гуйрук гылның
Тарын гойман кесдилер.
Дерисине ел берип,
Түйнүкйүпден асдылар.

Түйнүк, гапыны япып,
Хич ким өйде галмады.
Элбукҗа гыл салнанын
гелен йигит билмеди.

Өе гирди. Хич ким ёк.
Гарбап алды букҗаны.
Эеләне дөнди ол
Баг-боссанлы бакҗаны.

Ак ишана аянды—
Билйәр вака сырыны.
Мухам сопа өвретди
Гөрешмегиң тәрини.

Алты саны атлыны
гойды өйүң дашында.
Дийди: -Гылыч ойнадың
Шейтанларың башында!

Ики яна ачдылар
Гара өйүң гапысын.
Чагырды өз янына
Мухам атлы сопусын:

— Ел берилен әркежиң
дериси учар дага.
Сыпдырмасын йигитлер,
Дем бермесинлер яга!

Эгер дири галсалар,
От якдырмаз ынсана.
Шейтан барха көпелип,
Зепер етир имана.

Бу дүнйәде абрайдан,
О дунйәде имандан,
гүррүңсиз, айра салар,
Дынмалыдыр ямандан!..

Эркеч дериси учуп,
Етип баряр говага.
Гижен гырык учяр-да,
Аралашяр ховага.

Шәгиртлери зут гачяр
Бакман дегре-дашына.
Йигитлер шейтанларың
Оюн саляр башына!

Ак ишан ве Мухам сопы

Даң намаздан соңра Ак ишан төрде
Ери дырмалап, бираз салым отуряр.
Башын ашак салып, батяр пикире,
Мухам сопы бу болушы геӊ гөрйәр.

—Бу нәме этдигиң, эй, әзиз Пирим,
Хич вагт гөрмәндим эгленин сериң!
—Сопым, шу гүн сувасалма енжилйәң,
Нәбелли болуп дур енжилжек ериң!

—Пирим, нәме үчин мен енжилмели?!
Бир айданың ики гезек айтдырман,
Ак йүрекден хызмат эдип йөрүн мен,
Шаядым ерде—Сиз, ёкарда—Аллам!

— Себәбиниң аныгыны билмәни,
Ойланып отырын, мәлим дәл бары.
Өң хемме зат маңа боларды аян,
Енжилжегиң анык—гөрйәңиз зоры!

—Шу җүлгеде мени урҗак тапылмаз,
Мен анык билйәрин, хорматлы Пирим!
—Оны Худай билер, бендеси билмез,
Мен билмән отырын, болса-да кәрим!

Шол гүн Мухам сопы гидйәр-де, гойнун
Бир оюң ичинде бакып отуряр.
Бирден үч-дөрт саны галтаман гелип,
Енжип-енжип, онуң «әйин етирйәр!»

Доварлары өңе салып атлылар,
Обаларна тарап дүшйәрлер ёла.
Уруланна кайыл болуп сопымыз,
Гыгыряр чыдаман бейле зовала:

— Эшитдим я эшитмедим диймәң сиз,
Гоюнлар-а Ак ишаның малыдыр.
Пире аян болды әдйән ишиңиз,
Бу *зорлуклар* харамының ёлудыр!

Атлылар Ак ишан хузурна барып:
—Ак ишанжан, өт гүнәмиз! — диййәрлер —
Аша хата иш этдик биз билмәни!
Аягына гара башы гойярлар.

—Гунәңизи гечйән, айтжак сөзум бар.
Талаңчылык туркменлере ярашмаз!
Бу гылыгы ташлаң, пендим алсаңыз,
Ажал-гайып, асла сизе гарашмаз!

Туркмениң рысгыны жошупдыр Худай:
Алтын топрагмыз бар экип-дикмәге.
Даг-дерелер, гум-голлары берипдир,
Чопан болуп, гоюн-гузы бакмага.

Зәхмет чекиң, халал яшаң жаханда,
Душсун устуңизе Ресул саясы.
Эне-атаңызың саклаң абрайын,
Сиз болмалы кәбелериң сееси!

Дурмушда ялңышан жуван йигитлер
Йурекден уйдулар Пириң сөзуне.
«Берен өвутлериң-гызылдан гыммат!»
Хеммеси бирбада чөкйәр дызына.

—Пәлиңиз дузелди, ынанян сизе,
Инди йурегимде галмаз арманым!
Йузуңизден аян болуп дур маңа,
Онки суңңум билен гөненди жаным!

Йигитлер хошлашып, душдулер ёла,
Обаларна барып, алярлар пили.
Чип чекйәрлер, ер депйәрлер ыхласлы,
Шондан соң башланяр халаллык ёлы.

Ак ишан ве наскеш мыхман

Нас кәдиси бошан наскешиң бири
Пириң обасына гадам гоюпдыр.
Аманлык-саглыкдан сораг салансоң:
«Обада нас атян бармы?» дийипдир.

Онда бири диен: — Нас атян болмаз,
Нас атяны халамаяр илимиз!
Ак ишаның пирлик эдйән еринде
Агзымыз арасса, узын дилимиз!

Чал келлеси сәмәп дуран наскешиң,
Ашак отуранда гачяр мазасы.
Хут кейпине соган догралан ялы,
Җана дегйәр нассызлыгың ызасы!

Диййәр нассызлыкдан көсенен мыхман:
«Хей-де мунданам бир оба болармы!»
Нас, чилимиң кейпин билмедиклере
Узак мензиллерден мыхман гелерми?!»

Наскешиң нәгиле айдан сөзлери
Ак ишана аян боляр шо бада.
Пир чапар иберйәр салымын бермән:
«Нас гетириң, болса гоңшы обада!»

Бир санач нас сатын алдырып Ишан,
Гөмдүрип гойдуряр оба четинде.
Адамларың гөвнун авланы үчин
Элмыдама кемал тапяр нетинден.

Ак ишаның саргыды

Ак ишан пир бир гүн несиллерине
Саргыт эдйәр, илки адыл болмагы.
Икинжиден, вепат болан чагында,
Мүхам сопың несихатын алмагы.

Дүнъеден гайдяр Ак ишанымыз
Бөрме обасында-тогсан яшында.
Ерлежек болярлар, Сопа гараман,
Өвлүйәде ятанларың гашында.

Эмма велин ички өйи губурың
гудрат билен әнче гезек йыкыляр.
Дуюлансоң аламатың бардыгы,
Көмек ислэп, Мухам сопа бакыляр.

«Нәме этсең, ругсат, Мухам сопымыз!»
Сопы ак маяны басым гетирйәр.
Пир табыдын эмай билен йүклейәр,
Оң весъетин долы ерне етирйәр.

Гойберйәр ак маяң башыны чолап,
Ол нересее чагаң губурна баряр.
Ак мая чөкүпдир, ынжытман табыт,
Гөз өңүнде Пириң сыратын гөрйәр.

Сопың гулагында яңланяр оваз:
«Ак мая болмалы мең хак ёлдашым!
Бу ягты жахандан гитмели болсам,
Табыдымы йүклэп, чолайың башын.

Соңра дүшүң ак маяның ызына,
Нирэ барып чөксе, жайлаң шол ерде.
— Ишан ага, кысмат белли дэл ахыр,
Ничик бор мен өң өлэйсем эгер-де?!

— Өң гитмели болмарсыңыз, эншалла,
Сиз-де соңра гелерсиңиз яныма!»
...Нерессе чагажык, Ак ишан, сопы —
билеже ятырлар—гелди сынама!

Бир хемаят ислэп Хак иманына,
Ил-гүнүм йыкыляр Ак ишанына...

МАЗМУНЫ

Сердар сахаватындан дөрән әсер 3
Сердар сахаваты 5
Ак ишана ак ёл 6
Ак ишана зыярат 7
Ак ишаның чагалыгы 8
Ак ишаның яшлыгы 10
Ак маяның наласы 10
Ак ишаның кераматы 15
Ак ишан ве Хыва ханы 17
Ак ишан ве Гиҗен гырык 28
Ак ишан ве Мухам сопы 32
Ак ишан ве наскеш мыхман 34
Ак ишаның саргыды 35